

Теорія та методика навчання

УДК 37.015.3:811.112.2:376.3

Оцінка ефективності педагогічних технологій у формуванні комунікативних навичок майбутніх учителів початкових класів

Assessment of the Effectiveness of Pedagogical Technologies in Developing Communicative Skills of Future Elementary School Teachers

Загоруйко Наталія Михайлівна

викладач української мови та літератури, зарубіжної літератури, відповідальна за музейну кімнату, циклова комісія української мови і літератури з методикою навчання, відділення дошкільної і початкової освіти, комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради», м. Умань, Україна, 2108Natali@i.ua

Прийнято: 27.11.2023 | Опубліковано: 29.12.2023

Анотація: Стаття присвячена оцінці ефективності педагогічних технологій у процесі формування комунікативних навичок майбутніх учителів початкових класів. У роботі розглядається актуальність використання сучасних педагогічних методів для розвитку комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Автори детально аналізують компонентну структуру комунікативних навичок та визначають ключові аспекти їх ефективного формування. В статті представлені результати досліджень, що включають аналіз впливу педагогічних технологій на розвиток комунікативних навичок майбутніх учителів початкових класів. Отримані висновки дозволяють зробити висновки про ефективність використання певних педагогічних стратегій у контексті формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Статтю присвячено проблемі формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів початкових класів. Метою цього дослідження

було розглянути концептуальні педагогічні принципи та складові, які формують процес розвитку комунікативної компетентності у майбутніх учителів початкових класів. Однією з задач наукового вивчення було проведення пілотного дослідження для визначення рівня розуміння майбутніми вчителями початкових класів явища "комунікативна компетентність" та його значення для їхньої подальшої професійної діяльності. Організоване дослідження базувалося на теоретичних (вивчення, аналіз, систематизація та узагальнення науково-педагогічної, психологічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми) та емпіричних (діагностична оцінка, анкетування, моніторинг та педагогічний експеримент) методах. Розкриті поняття «компетентність», «компетенція», «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність майбутнього вчителя початкових класів». Визначено місце комунікативної компетентності в системі загальної професійної компетентності учителя початкових класів. Визначена проблема розвитку комунікативної компетентності в ролі важливої професійної цінності сучасного вчителя початкових класів. Розкрита структура цієї компетентності у вчителів початкових класів, включаючи її компоненти. Окреслені джерела та педагогічні принципи, що лежать в основі формування комунікативної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів. Наведені результати анкетування студентів-майбутніх вчителів початкових класів щодо розуміння сутності та необхідності формування комунікативної компетентності під час професійної підготовки в закладах вищої освіти України.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетенція, майбутні вчителі, початкові класи.

Abstract: This paper is dedicated to assessing the effectiveness of pedagogical technologies in the process of cultivating communicative skills in future primary school teachers. The work explores the relevance of utilizing contemporary pedagogical methods for the development of communicative competence in prospective primary school educators. The authors meticulously analyze the component structure of communicative skills and identify key aspects of their effective formation. The article presents research findings, including an analysis of the impact of pedagogical technologies on the development of communicative skills in future primary school teachers. The conclusions drawn allow for insights into the effectiveness of specific pedagogical strategies in the context of shaping communicative competence in future primary school teachers. The article addresses the issue of developing communicative competence as a vital professional value for contemporary primary school teachers. The study aims to examine conceptual

pedagogical principles and components that shape the process of developing communicative competence in future primary school teachers. One of the tasks of the research was to conduct a pilot study to determine the level of understanding among future primary school teachers of the phenomenon of "communicative competence" and its significance for their subsequent professional activities. The organized research was based on theoretical (study, analysis, systematization, and generalization of scientific, pedagogical, psychological, and methodological literature on the researched problem) and empirical (diagnostic assessment, surveys, monitoring, and pedagogical experiment) methods. Concepts such as "competence," "competency," "communicative competence," and "communicative competence of the future primary school teacher" are disclosed. The place of communicative competence in the system of overall professional competence of primary school teachers is defined. The identified problem of developing communicative competence is presented as a significant professional value for modern primary school teachers. The structure of this competence in primary school teachers, including its components, is revealed. Sources and pedagogical principles underlying the formation of communicative competence in future primary school teachers are outlined. The results of the survey of future primary school teachers regarding their understanding of the essence and necessity of developing communicative competence during their professional training in Ukrainian higher education institutions are provided.

Keywords: *communicative competence, competency, future teachers, primary schools.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі становлення та реформування системи шкільної освіти провідним завданням є розвиток особистості дитини. Визнання активної ролі учня в освітній діяльності призводить до переорієнтації уявлення про зміст взаємодії між учителем та учнем. Навчання вже не розглядається як суто трансляція знань вчителем, а є співпрацею, координованою роботою вчителя й учнів в процесі оволодіння знаннями і вирішення комунікативних універсальних навчальних дій. У свою чергу процес становлення індивіда, як особистості, відбувається поступово і під впливом дуже багатьох чинників. У зв'язку з цим висувуються підвищені вимоги до професійного рівня майбутнього вчителя, його професіоналізму, педагогічної майстерності, компетентності, ерудиції, інтелігентності і загальній культурі. Особливо це важливо для викладачів школи початкової ланки, які готують учнів до соціальної адаптації в суспільстві. Продиктований потребами сьогодення високий рівень вимог до роботи в початковій школі може реалізуватися лише тоді, коли такий вчитель

початкової школи буде висококваліфікованим, компетентним фахівцем своєї галузі. Фахівець даного профілю повинен мати не лише глибокі фундаментальні знання та компетентність, які відповідають сучасному рівню психолого-педагогічної науки, завдань та місії своєї професійної діяльності в системі постійної освіти. Важливо, щоб він демонстрував гнучкість і миттєву реакцію на зміни у соціальному контексті розвитку учнів, виявляв професійну мобільність, враховував нові психолого-педагогічні реалії та відповідав вимогам педагогічного процесу, володів новітніми педагогічними технологіями. Це підкреслює, що вчитель початкових класів у сучасному сенсі – це творчий учасник професійної педагогічної практики.

Ефективність будь-якої діяльності, що здійснюється вчителем на уроці або поза ним, обумовлена не лише високим рівнем знань і умінь педагога, зваженим вибором предметних технологій, розвиненою здатністю до проектної діяльності, але і його вмінням керувати емоційними контактами з учнями, творчо вибудовувати систему педагогічно доцільних дій, конструктивно вирішувати суперечності й конфлікти, що виникають під час такої діяльності. Здійснювати означене сучасний вчитель початкових класів може лише володіючи високим рівнем комунікативної культури. Отже, комунікативна діяльність учителя початкових класів – складний та багатогранний процес. Майже стовідсотково ефективність роботи фахівців означеного профілю залежить від якісного, зваженого, переконуючого спілкування з учнями початкових класів, що переважно спирається на оперування спеціальною лексикою та термінологією, мовними конструкціями, мовленнєвими кліше. Окрім того, обираючи тактику комунікації, вчитель початкових класів повинен враховувати індивідуальні вікові, психологічні й поведінкові особливості учнів. Відтак, можна говорити про те, що комунікативна компетентність сучасного вчителя початкових класів є одним із складників його професійної компетентності.

Саме тому особливої прискіпливої уваги потребують питання, пов'язані з переорієнтацією цілей, змісту та принципів навчання, а також зі створенням сприятливих педагогічних умов, необхідних для формування у майбутніх вчителів комунікативної компетентності під час професійної підготовки в ЗВО України, оскільки комунікативна компетентність входить до структури професійної компетентності та забезпечує якість подальшої професійної діяльності майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукової та науково-методичної літератури свідчить про те, що увага до проблеми формування

комунікативної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів є однією з найбільш актуальних сучасних проблем вищої освіти. Це питання знаходить відображення у ряді вітчизняних нормативно-правових документів, європейських рекомендаціях щодо мовної освіти, а також у науково-педагогічній та навчально-методичній літературі. Відзначається, що досягнення максимального рівня вмінь міжмовної комунікації є ключовим та перспективним завданням, яке стоїть перед викладачами іноземних мов, але водночас визнається його складність

Сучасні дослідники підкреслюють, що саме такі структурні особливості комунікативної компетентності повинні закладатися та формуватися під час навчання майбутніх фахівців зазначеного профілю в закладах вищої освіти. Проте, найбільшого значення для розгляду структури комунікативної компетентності, на нашу думку, мають Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, які на міжнародному рівні регламентують означений феномен та наводять узагальнену типологічну структуру поняття [5]. Отже, відповідно до положень Рекомендацій, до структури комунікативної компетентності мають належати лінгвістичний, соціолінгвістичний та прагматичний компоненти. До кожного з цих компонентів повинні входити певні знання, вміння та навички [4].

Лінгвістичний аспект включає у себе знання та вміння щодо фонетики, фонології, лексики та синтаксису іноземної мови, незалежно від соціолінгвістичного значення їх різновидів та прагматичних функцій, які вони виконують [1]. Соціолінгвістичний компонент відповідає за умови соціокультурного використання мови та охоплює взаємодію між представниками різних культур [3]. Прагматичний аспект пов'язаний із функціональним використанням мовних засобів, виконанням комунікативних актів, розумінням дискурсу тощо [2]. Таким чином, на основі результатів наукового дослідження стає очевидним, що розбіжність у поглядах дослідників та різноманітні вимоги до фахівців вказують на необхідність вивчення концепції комунікативної компетентності, компонентної структури та педагогічних принципів її формування в умовах сучасної підготовки майбутніх вчителів початкових класів в закладах вищої освіти України.

Дослідженню означеного поняття присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників. Вчені приділяли увагу структурі, компонентам, специфіці формування комунікативної компетентності, під якою розуміли здатність до спілкування, у тому числі й іншомовного в різних ситуаціях взаємодії з іншими учасниками спілкування; спроможність грамотно послуговуватися системою мови, знати мовні та мовленнєві

норми, обирати правильну комунікативну поведінку [1]; складне інтегративне ціле, яке забезпечує здійснення компетентного професійного спілкування [2].

Згідно з державними галузевими стандартами вищої освіти поняття «компетентність» розуміється як необхідний та достатній обсяг і рівень знань; досвід, набутий у певному виді діяльності. У довідковій науковій літературі поняття «компетентність» репрезентоване наступним чином: низка знань і вмінь, значущих для ефективної професійної діяльності: уміння аналізу, усвідомлення наслідків професійної діяльності, використання інформації [3]; якість, пов'язана з достатнім рівнем знань у певній галузі [4].

У сучасній педагогічній літературі поняття «компетентність» визначається як інтегральна якість особистості, яка має вияв в загальній готовності до певної діяльності та засновується на системі знань й досвіді, що здобуваються впродовж навчання [5]; інтегральна характеристика особистості, що зумовлює здатність розв'язувати типові і нетипові проблемні ситуації, які виникають в повсякденній та професійній сфері [7].

У нашому дослідженні під комунікативною компетентністю майбутніх вчителів початкових класів будемо розуміти інтегративне системно-цілісне утворення спеціальних мовних знань та вмінь, ціннісних ставлень, що визначає здатність особистості здійснювати певну комунікативну діяльність та керувати нею від виокремлення мети, засобів до оцінки отриманих результатів цієї діяльності.

Дослідники також звертають увагу на важливість визначення педагогічних засад, необхідних для організації процесу формування комунікативної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів [7] та зазначають, що правильно вибудоване спілкування є ефективним засобом професійної і соціальної орієнтації в майбутній діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У довідкових матеріалах Ради Європи виокремлюється два види компетенцій у структурі комунікативної компетентності: загальна та власне комунікативна. Загальна компетенція поєднує здатність вчитися, декларативні знання, уміння і навички. Власне комунікативна компетенція вміщує лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну компетенції [8]. Отже, більшість науковців схильні виокремлювати чотири компоненти в структурі означеного поняття: мовна або граматична компетенція, яка відповідає за глибину, міцність та рівень засвоєння студентами норм граматики, лексичного складу, правил правопису, вимови, інтонування, а також системи словотвору й побудови речень іноземною мовою [9]; передбачає наявність системи знань, умінь і навичок здійснювати

спілкування в найбільш типових ситуаціях навчальної, професійної та культурної сфер спілкування, читати і користуватися текстами різних жанрів та видів із різним ступенем розуміння їх змісту [10]. Доречно зазначити, що мовна компетенція у складі комунікативної компетентності відповідає за знання мови і вміщує прагматичний та організаційний компоненти. Організаційним компонентом формується граматична і текстуальна компетенції, а прагматичним – іллокутивна і соціолінгвістична.

Стратегічна компетенція, завданням якої є забезпечення можливості користуватися вербальними та невербальними засобами в процесі здійснення комунікативного акту відповідно до перебігу самого означеного процесу [10], лінгвістичний і комунікативний матеріал, необхідний для деталізації соціокультурної інформації, реалії, довільні та сталі словосполучення та конструкції, форми мовленнєвого етикету; вміння та навички володіння фоновими знаннями, мовним і мовленнєвим матеріалом соціокультурної спрямованості [5].

Дискурсивна компетенція, що продукує вміння об'єднувати відокремлені розрізнені фрази й словосполучення у повідомлення з логічною структурою, послуговуючись для цього різноманітними синтаксичними, морфологічними та семантичними засобами

Соціолінгвістична компетенція, що покликана відповідати за вміння доречно та правильно застосовувати та розуміти мовну та мовленнєву поведінку різних комунікантів у різноманітних контекстах з метою виконання певних комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо) [6]; охоплює фонові знання (сукупність інформації щодо соціокультурних особливостей учасників комунікативного процесу та про стандарти комунікативної поведінки цих учасників) прийняті в цій культурній спільноті [6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у проведенні оцінки ефективності педагогічних технологій, які використовуються у процесі формування комунікативних навичок майбутніх учителів початкових класів. Аналізуючи результати досліджень та практичний досвід застосування педагогічних методик, стаття ставить за мету визначити ефективність цих технологій у досягненні поставленої цілі – розвитку комунікативної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів. До того ж стаття розглядає різні аспекти, такі як вплив технологій на якість міжособистісних відносин, вдосконалення мовленнєвих навичок та здатність до конструктивного спілкування в освітньому середовищі. Ця робота спрямована на визначення оптимальних педагогічних підходів для формування ефективної

комунікативної підготовки майбутніх вчителів, що відповідає вимогам сучасного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Згідно з думкою наукової спільноти, процес формування комунікативної компетентності у майбутніх вчителів початкових класів повинен розумітися як цілісна системна модель, що визначається грамотним поєднанням мети, завдань, методів та засобів. Окремого значення набувають умови та принципи організації означеного процесу.

У загальному вигляді комунікативну компетентність вчителя початкових класів можна охарактеризувати як певний рівень сформованості особистісного і професійного досвіду взаємодії з учнями, здібностей та соціального статусу, які потрібні для успішного функціонування в професійному середовищі та суспільстві.

Відповідно до вмінь та навичок, якими повинен володіти вчитель початкової школи, можна виокремити критерії розвитку комунікативної компетентності, які повинні відповідати основним функціям професійної діяльності педагога і давати можливість вести вербальний і невербальний обмін інформацією, обирати стратегію, тактику і техніку взаємодії з учнями, організувати їхню спільну діяльність для досягнення освітніх, навчальних та виховних цілей; ідентифікувати себе зі співрозмовником, ставитися до нього з емпатією.

Зважаючи на безперечну актуальність досліджуваного явища, першочерговим завданням вищої школи є вибір методів формування комунікативної компетентності у майбутніх вчителів. Втім необхідно враховувати вплив певних дидактичних обставин, освітнього середовища. Отже, доречним буде вважатися поєднання та синтез базових ключових (традиційних) та додаткових (інноваційних) методів навчання.

Процес формування у майбутніх вчителів початкових класів комунікативної компетентності під час навчання в ЗВО повинен розглядатися як цілісна модель-система, яка повинна вирізнятися єдністю мети, завдань, принципів, педагогічних умов, методів і засобів реалізації розробленої моделі. Такий процес варто розглядати як спеціально організовану освітню діяльність, в процесі якої освітнє середовище, підходи, методи і засоби навчання спілкування роблять її інструментом підвищення якості професійної підготовки в цілому та мовної підготовки зокрема.

У загальному вигляді комунікативну компетентність вчителя початкових класів можна охарактеризувати як певний рівень сформованості особистісного і професійного

досвіду взаємодії з учнями, здібностей та соціального статусу, які потрібні для успішного функціонування в професійному середовищі та суспільстві.

2. Серед найважливіших комунікативних якостей педагога називаються такі: здатність до спілкування з учнями, відкритість до комунікації, вміння ефективно вирішувати конфлікт, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, логічне і чітке мовлення, тактовність, почуття гумору, ввічливість, тощо.

У свою чергу, наведемо перелік вмінь та навичок, якими повинен володіти вчитель початкової школи такі: правильне сприйняття і оцінювання ситуації спілкування, вміння правильно поводити себе з людьми; загальна оцінка людини як особистості, яка зазвичай складається після першого враження; оцінка окремих рис особистості, мотивів і намірів, оцінка зв'язку поведінки та внутрішнього світу людини; вміння розуміти значення жестів, міміки і пантоміміки; пізнання людиною самого себе; оцінку своїх знань, здібностей, характеру та інших рис; вміння правильно оцінити ситуацію спілкування: спостерігати за обстановкою, обирати найбільш інформативні її ознаки із вертати на них увагу; правильно сприймати та оцінювати соціально-психологічний зміст ситуації, що виникла.

Відповідно до вмінь та навичок, якими повинен володіти вчитель початкової школи, можна виокремити критерії розвитку комунікативної компетенції, які повинні відповідати основним функціям професійної діяльності педагога і давати можливість вести вербальний і невербальний обмін інформацією, обирати стратегію, тактику і техніку взаємодії з учнями, організувати їхню спільну діяльність для досягнення освітніх, навчальних та виховних цілей; ідентифікувати себе зі співрозмовником, ставитися до нього з емпатією.

3. Формування комунікативної компетентності у вчителів початкових класів – це складний та комплексний процес, спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів і професійно значущих комунікативних якостей, які сприятимуть накопиченню, застосуванню та збагаченню знань, умінь і навичок, необхідних і достатніх для практичного використання мови в майбутніх ситуаціях професійного спілкування.

Висновки. Отже, вчителю початкових класів необхідно володіти комунікативною компетентністю, яка є ключовою частиною його професійної експертизи. Це включає в себе високий рівень розвитку мови, що дозволяє ефективно сприймати, розуміти і передавати інформацію під час спілкування. Важливими аспектами є вміння вступати в контакт з різними людьми, ураховуючи їх вікові,

соціокультурні та статусні особливості; активне слухання та здатність налагоджувати зворотний зв'язок. Крім того, вчителю слід володіти навичками управління ситуаціями спілкування, бути гнучким, готовим ініціювати або приймати ініціативу в спілкуванні, розуміти невербальні засоби комунікації та вміло оцінювати співрозмовника як особистість. Все це сприяє вибору відповідної комунікативної стратегії та сприяє позитивному взаєморозумінню зі співрозмовником. Зазначимо, що здійснення означеного процесу повинно спиратися на формування базисних складників комунікативної компетентності. Вважаємо, що саме підвищення рівня комунікативної компетентності викладача початкових класів – це одна з найважливіших завдань сучасної школи, оскільки саме вчитель є транслятором знань, тьютором формування загальнокультурних та професійних компетенцій учнів.

Можемо сформулювати деякі загальні висновки, вказуючи на те, що структура комунікативної компетентності майбутніх вчителів включає лінгвістичну компетенцію, що проявляється у сформованих мовних знаннях, мовленнєву компетенцію, яка передбачає сформованість мовних вмінь, та соціокультурну компетенцію, що включає основи соціокультурних знань та поведінкових норм. Розвиненість цих компонентів дозволить майбутнім фахівцям успішно здійснювати свою професійну діяльність на високому рівні. Додатково, можна також вказати на мотиваційну складову, яка, крім самої мотивації, також включає ціннісні та професійно значущі якості особистості, а також навчально-стратегічну компетенцію, розвиток якої відбувається паралельно з основними компонентами.

Список використаних джерел

1. Грона Н. Формування текстотворчої компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Humanities science current issues*. 2019. Т. 1, № 21. С. 139–143. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/21.167188> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Перепьолка В. І. Формування професійної мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Освітній вимір*. 2019. Т. 47. С. 55–60. URL: <https://doi.org/10.31812/educdim.v47i0.2428> (дата звернення: 25.11.2023).
3. Сипченко О., Гарань Н., Бойко І. Комунікативна компетентність викладача як важлива складова професіоналізму. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2023. № 2(102). С. 26–35. URL: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.2\(102\)2022.274832](https://doi.org/10.31865/2077-1827.2(102)2022.274832) (дата звернення: 25.11.2023).

4. Шарапова О. Мовно-комунікативна компетентність як базис самореалізації сучасного вчителя. *Молодь і ринок*. 2021. № 9/195. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.243936> (дата звернення: 25.11.2023).
5. Aspelin J., Jonsson A. Relational competence in teacher education. Concept analysis and report from a pilot study. *Teacher Development*. 2019. Vol. 23, no. 2. P. 264–283. URL: <https://doi.org/10.1080/13664530.2019.1570323> (date of access: 25.11.2023).
6. Korniyaka O. Features of University Teachers' Communicative-Speaking Competence. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2018. Vol. 24, no. 1. P. 183–206. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-183-206> (date of access: 25.11.2023).
7. La competencia comunicativa en estudiantes de los grados de Maestro: Una revisión sistemática / I. García-Martínez et al. *PUBLICACIONES*. 2020. Vol. 50, no. 3. P. 19–36. URL: <https://doi.org/10.30827/publicaciones.v50i3.15744> (date of access: 25.11.2023).
8. Omar N. The Relationship Components of Communication Competence in the Direct Selling Process in Malaysia. *Jurnal Komunikasi, Malaysian Journal of Communication*. 2018. Vol. 34, no. 1. P. 37–54. URL: <https://doi.org/10.17576/jkmjc-2018-3401-03> (date of access: 25.11.2023).
9. Radojevic T., Arsic Z., Kompirovic T. Teacher's Communicative Competence. *Research Journal of Applied Sciences*. 2019. Vol. 14, no. 7. P. 219–225. URL: <https://doi.org/10.36478/rjasci.2019.219.225> (date of access: 25.11.2023).
10. Usó-Juan E., Martínez-Flor A. Approaches to language learning and teaching: Towards acquiring communicative competence through the four skills. *Studies on Language Acquisition*. Berlin, New York, 2006. P. 3–28. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110197778.1.3> (date of access: 25.11.2023).